monohrafiia. Kyiv: TOV «ATOPOL» [in Ukrainian].

4. Kotlova, L., & Kharchenko, A. (2023). «Porushennia psykhofizychnoho» ta «porushennia psykholohichnoho rozvytku»: rozuminnia ta vykorystannia yak instrumentiv dlia realizatsii mozhlyvostei osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii (m. Zhytomyr, 25 kvitnia 2023 r.) / Red. kolehiia: L. Kotlova, S. Dmytriieva, S. Maksymets / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, sots.-psykh. fakultet, 171–174. Rezhym dostupu: https://surl.lu/hpigoe [in Ukrainian].

5. Khvorova, H., & Kotlova, L. (2023). Suchasni tekhnolohii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z porushenniamy rozvytku: navchalno-metodychnyi posibnyk : vyd-vo ZhDU imeni I.Franka. Rezhym dostupu: https://surl.li/vmywfg [in Ukrainian].

6. Tymoshko, H., & Hladush, V. (2023). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha : monohrafiia Nizhyn: Vydavets Lysenko M.M [in Ukrainian].

7. Malyshevska, I. (2016). Aktualni aspekty vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. Vyp. 13., 205–211. Rezhym dostupu: https://surl.li/yrsscb [in Ukrainian].

8. Demchenko, I. (2019). Problema pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity. Visnyk Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. №3., 172–181. Rezhym dostupu: https://surli.cc/yzjeps [in Ukrainian].

9. Zhuravlova, L. (2014). Analiz zarubizhnoho dosvidu z problemy orhanizatsii ta zmistu inkliuzyvnoi osvity. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 19 : Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia, 109–112. Rezhym dostupu: https://surl.li/mbjqbt [in Ukrainian].

10. Sofii, N. (2015). Inkliuzyvni resursni tsentry: kanadskyi dosvid ta ukrainski realii. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 34–40. Rezhym dostupu: https://surl.li/imxext [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2025 р.

УДК 376.1:616.89-008.485-053.4:159.922.7

Оксана Кас'яненко,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти педагогічного факультету
e-mail: kasianenko-oksana@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6730-447X

Oksana Kasianenko,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education,
Pedagogical Faculty

Мукачівський державний університет,
м. Мукачево, Україна
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600, Україна

Mukachevo State University,
Mukachevo, Ukraine
26 Uzhhorodska St. Mukachevo, Transcarpathian region, 89600, Ukraine

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПРОГРАМАХ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

A COMPREHENSIVE APPROACH TO SENSORY INTEGRATION IN EARLY INTERVENTION PROGRAMMES FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Анотація. У статті проаналізовано значення сенсорної інтеграції як важливого компонента програм раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра. Мета дослідження полягає у вивченні ефективності застосування комплексного підходу до сенсорної інтеграції з урахуванням індивідуальних сенсорних профілів дитини, що сприяє покращенню адаптації, соціальної взаємодії та навчальних результатів.

Методологія дослідження ґрунтується на якісному аналізі наукових джерел, емпіричних спостереженнях, аналізі випадків із практики раннього втручання та оцінці результатів упровадження сенсорних стратегій у роботу з розладами аутистичного спектра. Процедура дослідження охоплювала вивчення складників комплексного підходу до сенсорної інтеграції в програмах раннього втручання для дітей з аутизмом.

У результаті встановлено, що впровадження персоналізованих сенсорних програм позитивно впливає на емоційний стан дітей, рівень їхньої тривожності, здатність до

концентрації уваги та комунікації. Одним із важливих висновків є те, що успішна сенсорна інтеграція значно підвищує ефективність інших компонентів програми раннього втручання, сприяє розвитку автономності та соціалізації дітей із розладами аутистичного спектра.

На підставі здійсненого аналізу зроблено висновок, що комплексний підхід до сенсорної інтеграції повинен стати невіддільною частиною індивідуального маршруту розвитку дитини, що потребує ранньої підтримки. Такий підхід не лише враховує особливості нейропсихологічного розвитку, а й створює передумови для покращення якості життя дитини та її сім'ї, знижуючи ризик подальшої соціальної ізоляції. Упровадження систематизованих сенсорних стратегій у практику раннього втручання потребує підготовки фахівців та міждисциплінарної взаємодії в команді супроводу дитини.

Ключові слова: сенсорна інтеграція, аутизм, раннє втручання, нейропсихологічний розвиток, індивідуальна програма, соціалізація, інклюзія.

Abstract. The article analyses the importance of sensory integration as an important component of early intervention programmes for children with autism spectrum disorders. The aim of the study is to investigate the effectiveness of a comprehensive approach to sensory integration, taking into account the individual sensory profiles of children, which contributes to improving adaptation, social interaction and learning outcomes.

The research methodology is based on a qualitative analysis of scientific sources, empirical observations, analysis of cases from early intervention practice, and evaluation of the results of implementing sensory strategies in working with autism spectrum disorders. The research procedure included studying the components of a comprehensive approach to sensory integration in early intervention programmes for children with autism.

The results showed that the implementation of personalised sensory programmes has a positive effect on children's emotional state, anxiety levels, ability to concentrate and communicate. One of the important conclusions is that successful sensory integration significantly increases the effectiveness of other components of the early intervention programme and promotes the development of autonomy and socialisation in children with autism spectrum disorders.

Based on the analysis, it was concluded that a comprehensive approach to sensory integration should become an integral part of the individual development path of children who need early support. Such an approach not only takes into account the peculiarities of neuropsychological development, but also creates the conditions for improving the quality of life of the child and their family, reducing the risk of further social isolation. The implementation of systematic sensory strategies in early intervention practice requires the training of specialists and interdisciplinary cooperation within the child's support team.

Key words: sensory integration, autism, early intervention, neuropsychological development, individual programme, socialisation, inclusion.

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти України перебуває на етапі активної трансформації, орієнтованої на забезпечення інклюзивного підходу до навчання дітей з особливими потребами, зокрема з розладами аутистичного спектра. Інклюзивна освіта визнається не лише як обов'язковий компонент реалізації права кожної дитини на якісну освіту, а і як важливий аспект гуманізації суспільства.

Згідно з Національною стратегією розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, затвердженою Міністерством освіти і науки України, одним із пріоритетів державної політики є створення умов для навчання дітей із розладами аутистичного спектра у звичайних закладах освіти, що забезпечить їхню соціалізацію, розвиток комунікативних навичок і повноцінну інтеграцію в суспільство (Про схвалення Національної стратегії розвитку…, 2024).

Станом на 2024 рік в Україні функціонує понад 690 інклюзивно-ресурсних центрів, які проводять комплексну оцінку розвитку дітей з особливими потребами та надають корекційно-розвивальні послуги (Статистичні дані Міністерства освіти і науки України, 2022). Проте, за даними ЮНІСЕФ, діти з розладами аутистичного спектра залишаються серед найбільш ізольованих груп, які змушені долати численні бар'єри – від стигматизації до відсутності адаптованих освітніх програм і кваліфікованих педагогів.

Науковці та практики акцентують на важливості раннього втручання та застосування ефективних корекційних методик. Зокрема, позитивні результати демонструють денверська модель раннього втручання, ABA-терапія (прикладний аналіз поведінки), вербально-поведінковий підхід (VB) та інші програми розвитку, адаптовані до індивідуальних потреб дитини (Барберач, 2023; Шрамм, 2021; Якимчук, 2024; Кас'яненко & Теліга, 2023).

Однак упровадження таких методик потребує детального науково-практичного вивчення, узагальнення ефективного досвіду, розробки методичних

рекомендацій та вдосконалення професійної підготовки фахівців. З огляду на це дослідження особливостей корекційної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра є надзвичайно актуальним у науковому та практичному аспектах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про активний розвиток інклюзивної освіти в Україні впродовж останніх десятиліть. Цей процес супроводжується впровадженням стратегічних змін, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей, які потребують додаткової підтримки. Значну увагу приділено розширенню мережі інклюзивних закладів освіти, підтримці індивідуального підходу до навчання, створенню умов для деінституціалізації освіти та формуванню ефективної системи психолого-педагогічного супроводу. Ці зусилля спрямовані на формування сучасної освітньої системи, відкритої до різноманіття та потреб кожної дитини.

Проблематика розвитку інклюзивної освіти є предметом наукового інтересу значної кількості дослідників (Желтова & Урсуленко, 2023; Литвяк & Зленко, 2020; Дем'янчук, 2021; Козак, 2024; Криволап & Рень, 2024; Григус & Крук, 2022 та ін.). У своїх працях вони розглядають різні аспекти цієї теми, аналізуючи як вітчизняний, так і закордонний досвід упровадження інклюзії. Активна зацікавленість науковців цією проблемою свідчить про потребу подальшої розробки ефективних механізмів її реалізації в освітній практиці.

Мета статті – аналіз підходів до організації навчання дітей із розладами аутистичного спектра, з акцентом на практичні методики сенсорної інтеграції та психолого-педагогічного супроводу.

Завдання статті:

1. Проаналізувати сучасні підходи до організації інклюзивного навчання дітей із розладами аутистичного спектра в контексті раннього втручання.

2. Розкрити сутність і значення сенсорної інтеграції як складника індивідуального маршруту розвитку дитини з розладами аутистичного спектра.

3. Оцінити ефективність комплексного підходу до сенсорної інтеграції на основі аналізу практичного досвіду та емпіричних спостережень.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було застосовано комплекс теоретичних методів: аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація сучасної науково-методичної літератури, зокрема вітчизняних і закордонних досліджень щодо інклюзивної освіти, особливостей розвитку дітей із розладами аутистичного спектра, а також ефективних корекційно-розвивальних практик. Особливу увагу приділено аналізу впроваджених програм сенсорної інтеграції в контексті раннього втручання, представлених в аналітичних оглядах і дослідницьких статтях. Розглянуто практичні результати застосування таких методик, як денверська модель раннього втручання, АВА-терапія, методика Марії Монтессорі та інші програми, адаптовані до індивідуальних сенсорних потреб дитини.

Результати дослідження. Розлади аутистичного спектра належать до форм атипового онтогенезу психіки (дизонтогенезу), що проявляється в загальному уповільненні розвитку дитини, а також у нерівномірному становленні окремих психічних функцій – із їхньою затримкою або випередженням. Вони є окремою категорією психічних порушень, що впливають на індивідуальні риси особистості, характерні особливості функціонування мозку, когнітивні процеси та здатність до соціальної інтеграції. Експерти з дитячої психіатрії, неврології та нейрофізіології зазначають, що формування таких порушень найчастіше пов’язане з генетичними змінами, зазвичай за участю кількох генів, які впливають на формування й функціонування нейронних зв’язків у мозку. Ці порушення позначаються на різних сферах розвитку дитини, зокрема на сенсорній обробці інформації. Сенсорна інтеграція – це процес обробки та об’єднання мозком сенсорної інформації з метою формування осмисленого сприйняття навколишнього світу. У дітей із розладами аутистичного спектра цей процес часто порушений, що ускладнює їхню адаптацію до середовища. Зважаючи на це комплексний підхід до сенсорної інтеграції є важливим складником програм раннього втручання (Желтова & Урсуленко, 2023: 84).

Сенсорна інтеграція передбачає здатність організму адаптуватися до різноманітних сенсорних подразників (зорових, слухових, тактильних тощо) і

правильно на них реагувати. Одним з основних аспектів сенсорної інтеграції є забезпечення розвитку сенсомоторних навичок дитини, які є критично важливими для її загального розвитку. Отже, програми раннього втручання повинні враховувати ці особливості, щоб створити ефективне середовище для розвитку дітей із розладами аутистичного спектра (Сенсорна інтеграція..., 2023).

Завдяки сенсорним відчуттям дитина пізнає власне тіло й отримує уявлення про навколишній світ. Мозок людини постійно обробляє значну кількість сенсорних імпульсів, які надходять не лише від органів зору чи слуху, а й від усього організму. Окрему роль відіграє специфічна сенсорна система, що відповідає за сприйняття сили тяжіння та положення тіла у просторі. Сенсорна інтеграція – це мимовільний процес, що відбувається в головному мозку, який структурує дані з усіх сенсорних каналів (дотик, смак, нюх, зір, слух, рух, гравітаційне сприйняття та орієнтацію в просторі), надаючи їм значення, забезпечуючи концентрацію, адекватну поведінкову реакцію відповідно до ситуації та створюючи основу для подальшого навчання й соціального розвитку.

Раннє втручання для дітей із розладами аутистичного спектра – це комплекс заходів, спрямованих на розвиток навичок спілкування, соціальної взаємодії, навчання та адаптації до навколишнього середовища. Чим раніше розпочати втручання, тим ефективнішим буде результат. Раннє втручання є критично важливим для дітей з розладами аутистичного спектра, воно сприяє максимально ранньому виявленню відхилень у розвитку, розробці індивідуальної програми розвитку та підтримці дитини та її сім'ї. Хворова та Котлова (2023) виділяють такі основні напрями раннього втручання: розвиток комунікативних, соціальних і когнітивних навичок, сенсорної інтеграції та поведінкова терапія (Хворова & Котлова, 2023).

Методи раннього втручання, представлені на рис. 1, охоплюють низку сучасних корекційно-розвивальних підходів, спрямованих на підтримку розвитку дітей з розладами аутистичного спектра. Зокрема, прикладний аналіз поведінки (ABA-терапія) ґрунтується на принципах навчання через підкріплення та застосовується для формування соціально прийнятної поведінки. Денверська модель передбачає розвиток комунікативних та соціальних навичок дитини в

умовах природної взаємодії з дорослими та однолітками. Ігрова терапія сприяє становленню емоційної взаємодії та мовленнєвого розвитку через залучення в структуровані або вільні ігрові ситуації. Окрему увагу приділяють сенсорній інтеграції як методу регуляції чутливості до сенсорних подразників, що сприяє покращенню адаптивних можливостей дитини в повсякденному житті.

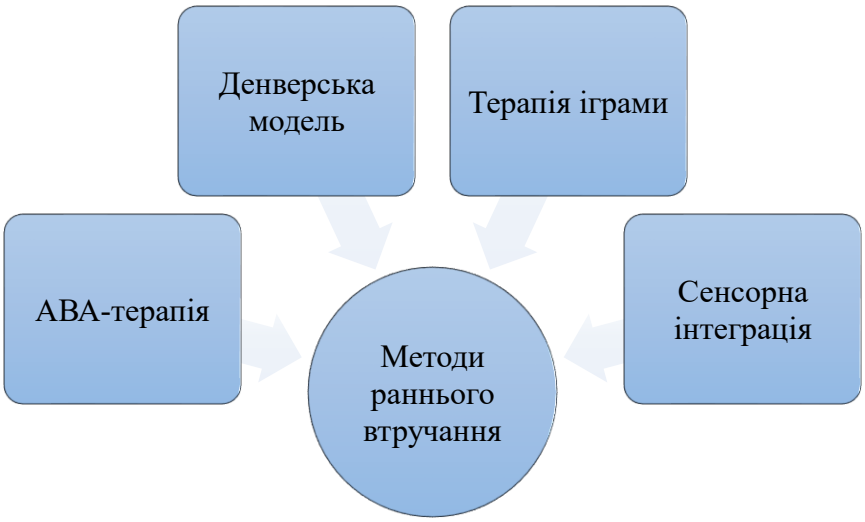

Рисунок 1. Методи раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра

АВА-терапія (Applied Behavior Analysis) – це метод раннього втручання, заснований на принципах прикладного аналізу поведінки, що полягає в поступовому формуванні необхідних навичок за допомогою системного підкріплення бажаної поведінки. У центрі підходу – ідея, що поведінку можна змінити, якщо ретельно проаналізувати її передумови, саму дію та її наслідки. Робота з дитиною відбувається індивідуально, і кожна програма адаптується з урахуванням її особливостей, потреб та поточного рівня розвитку.

Під час терапії активно використовується позитивне підкріплення: кожна правильна або бажана дія дитини негайно заохочується, щоб закріпити її в майбутньому. Водночас важливим є й контекст, у якому відбувається навчання, – це може бути як спеціально організоване заняття, так і природне середовище, де дитина самостійно ініціює взаємодію (Михайлова та ін., 2024: 242).

АВА-терапія охоплює широкий спектр напрямів: від розвитку мовлення й комунікації до формування навичок самообслуговування, соціальної взаємодії та саморегуляції. Вона також допомагає впоратися зі складною поведінкою,

замінюючи її прийнятними формами вираження потреб. Метод потребує високої структурованості, системності та повторюваності дій, що дає змогу досягти стабільних і вимірюваних результатів.

Завдяки науковій обґрунтованості та значній доказовій базі АВА-терапія стала одним із найефективніших підходів у роботі з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра або інші порушення розвитку. Її ефективність особливо помітна за умов раннього початку втручання та високої інтенсивності занять.

Однією з найвідоміших моделей раннього втручання є денверська модель (ESDM), що є прикладом втручання NDBI, розроблена спеціально для дітей віком 12–48 місяців. Це комплексна програма раннього втручання, що сприяє соціальному залученню, активному навчанню та мінімізує вплив симптомів аутизму на навчання дітей шляхом корекції дефіциту уваги, наслідування, мови, ігрових навичок, обміну та соціальної орієнтації. Ця програма втручання може реалізовуватись окремими особами, групами, основними фахівцями або батьками з низькою або високою інтенсивністю впродовж короткого або тривалого періоду.

Денверську модель раннього втручання, розроблену докторами Саллі Роджерс і Джеральдін Доусон у 1990-х роках, засновано на адаптованому прикладному поведінковому аналізі (ABA – Applied Behavior Analysis) і призначено для дітей віком до трьох років. Основна увага в цьому підході приділяється взаємодії через гру між дитиною, спеціалістами з поведінкової корекції і батьками. Сеанси за цією методикою проходять у доброзичливій атмосфері, використовують повсякденні ситуації як навчальні можливості, застосовуючи систематичне заохочення позитивної поведінки й моделювання бажаних дій. Денверська модель стимулює розвиток соціальних, комунікативних і пізнавальних навичок, а також умінь самообслуговування (Якимчук, 2024: 200).

Вік від трьох до семи років є критично важливим для сенсорної інтеграції, оскільки мозок у цей час найбільш сприйнятливий до сенсорних впливів та ефективно їх обробляє. Сенсомоторна активність створює основу для розвитку пізнавальних функцій, які формуються пізніше. Значення сенсорної інтеграції в процесі навчання дітей також акцентується в літературі (Григус & Крук, 2022:

106). У процесі проведення занять необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, застосовувати чіткі вказівки та забезпечувати багаторазове повторення дій та алгоритмів. Сенсорні ігри повинні відповідати дидактичному принципу поступового ускладнення, бути адаптованими для дітей з розладами аутистичного спектра та викликати позитивні емоції.

Серед методів, що походять від АВА-терапії, виділяють PRT (Pivotal Response Treatment – методика навчання базових реакцій), зосереджену на розвитку мотивації, соціальної взаємодії, мовлення, комунікативних навичок і формуванні соціально прийнятної поведінки. PRT також сприяє зменшенню проявів деструктивної самостимуляції завдяки підвищенню здатності дитини сприймати зовнішні стимули. Основним компонентом тут є мотиваційні стратегії, які створюють природне підкріплення позитивної поведінки.

Ще однією важливою розвивальною методикою є підхід DIR Floortime, запропонований Стенлі Грінспеном. Він застосовується для діагностики та терапії широкого спектра мовленнєвих і психоемоційних порушень, але найбільш активно застосовується для корекції симптомів аутизму (Радченко, 2022: 159). Основою підходу є створення сприятливого середовища для розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, водночас велике значення надається емоційним взаєминам із дорослими. DIR Floortime акцентує на активному залученні дитини в гру та соціальну взаємодію. Головна ідея – робота з емоційною сферою – сприяє розвитку базових когнітивних і комунікативних навичок. Обов’язковими складниками цього методу є також сенсорна інтеграція (робота з індивідуальними сенсорними труднощами) та ерготерапія, що сприяє формуванню навичок самостійного життя.

До підходів, орієнтованих на сенсорне та перцептивне сприйняття, належить модель сенсорної інтеграції Аєрс (Ayres Sensory Integration), спрямована на налагодження скоординованої взаємодії різних сенсорних систем організму. У більшості дітей із розладами аутистичного спектра спостерігаються труднощі з обробкою сенсорної інформації, такої як дотик, запах, зорові та слухові подразники, рух. Фахівці з сенсорної інтеграції аналізують ці особливості під час діагностики й застосовують спеціальні техніки для

покращення сенсорної адаптації. Методика охоплює теоретичну основу сенсорної інтеграції, діагностику сенсорного розвитку та комплекс вправ, що виконуються в спеціально облаштованому терапевтичному просторі (Желтова & Урсуленко, 2023: 87).

Сенсорне виховання дітей із порушеннями інтелектуального розвитку та розладами аутистичного спектра є надзвичайно важливим аспектом корекційної педагогіки. Комплексний підхід до сенсорної інтеграції в програмах раннього втручання передбачає застосування різних методик і стратегій, спрямованих на розвиток сенсорних, моторних і соціальних навичок дитини. Ефективна допомога дітям із розладами аутистичного спектра потребує комплексного підходу, у якому враховуються індивідуальні особливості кожної дитини. Оскільки прояви аутизму можуть істотно різнитися, важливо спиратися на попередню оцінку сенсорної чутливості та організувати роботу відповідно до конкретних потреб. Програма корекційно-розвивальних занять повинна бути гнучкою, щоб адаптуватися до динаміки змін у стані дитини.

Особливу роль у цій роботі відіграють сенсорні ігри та вправи, які сприяють розвитку дрібної й великої моторики, координації рухів, рівноваги та здатності реагувати на сенсорні подразники. Завдяки цим заняттям діти краще орієнтуються в просторі, легше адаптуються до зовнішніх умов та самостійно можуть організовувати власну поведінку.

Важливим чинником у досягненні позитивних результатів є тісна співпраця з батьками, які, отримуючи практичні поради від фахівців, здатні ефективно підтримувати розвиток дитини вдома. Їхнє залучення до процесу створює цілісну систему корекції та сприяє забезпеченню стабільного, сприятливого середовища.

Не менш важливими є фізичні вправи, які впливають на розвиток вестибулярної системи, сприяють формуванню просторової орієнтації та покращують здатність до фізичної взаємодії з навколишнім світом загалом.

Усе це має відбуватися в атмосфері емоційної безпеки, що дає змогу дитині формувати довірливі стосунки, проявляти ініціативу та розвивати соціальні навички. Саме таке середовище створює умови для повноцінного особистісного й когнітивного розвитку (Kholodov et al., 2021: 2859).

Зокрема, сучасні підходи у цій сфері передбачають застосування інноваційних програм, терапій і технологій, які дають змогу дітям взаємодіяти з навколишнім середовищем через різні сенсорні стимули. У табл. 1 подано порівняльну характеристику основних елементів комплексного підходу до сенсорної інтеграції в програмах раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра.

Таблиця 1

Основні елементи комплексного підходу до сенсорної інтеграції в програмах раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра

Назва методики / програми	**Основні характеристики**	**Очікуваний ефект**
Сенсорний садок	Взаємодія з текстурами, звуками, запахами в спеціально облаштованому середовищі	Сприяє активізації сенсорних систем, розвитку уяви та орієнтації в просторі
Терапія через глину	Використання м'якої глини для створення форм, відчуття текстури	Розвиток моторики, тактильного сприйняття та креативного мислення
Музикотерапія	Використання мелодій, ритмів, музичних інструментів	Стимуляція слухового сприйняття, розвиток емоційного стану та соціальної взаємодії
Сенсорна дієта	Індивідуалізований набір вправ для стимуляції сенсорних систем	Зниження сенсорної чутливості або гіпочутливості, покращення уваги та поведінки
Віртуальна сенсорна реальність	Застосування VR-технологій для створення сенсорного середовища	Створення безпечного інтерактивного простору для розвитку сенсорних навичок
Арттерапія	Малювання, ліплення, розфарбовування	Розвиток сенсорного сприйняття, самовираження та емоційної стабільності
Підводний сенсорний світ	Плавання з сенсорними елементами (струмені, світло, звук)	Покращення сприйняття тіла, моторики, розслаблення
Терапія сенсорними пружинками	Іграшки з різними текстурами для розвитку дотику та координації	Сприяє розвитку дрібної моторики, тактильної чутливості та уваги
Сенсорний масаж	Застосування матеріалів для дотику: м'яких щіток, гумових кульок тощо	Сприяє заспокоєнню, розвитку відчуття меж тіла, тактильного сприйняття
Терапія світлом	Застосування кольорових світлодіодів, проєкцій	Розвиток зорового сприйняття, уваги, просторової орієнтації

Сучасні методики сенсорного виховання дітей із порушеннями розвитку відзначаються значною різноманітністю. Вони охоплюють широке коло сенсорних систем: тактильну, зорову, слухову, нюхову та пропріоцептивну. Частина методик орієнтована на фізичну взаємодію з матеріалами (глина, вода, пружні елементи), інші – на аудіовізуальне сприймання (музика, світло, віртуальна реальність).

Згідно з аналізом наукових статей, упровадження програм сенсорної інтеграції під час раннього втручання показує їхню високу ефективність у роботі з дітьми, що мають порушення розвитку. Програми раннього втручання, орієнтовані на сенсорну інтеграцію, активно застосовуються для покращення сенсорного сприйняття й розвитку дітей з аутизмом та іншими розладами. Зокрема, дослідження показують, що методи сенсорної інтеграції можуть значно покращити фізичний і психоемоційний стан дітей, сприяти розвитку їхніх сенсорних систем, зокрема зорової, слухової, тактильної та пропріоцептивної (Григус & Крук, 2022).

Доведено, що програми, орієнтовані на розвиток моторики та сенсорного сприйняття, сприяють покращенню фізичного стану дітей, що є важливим для їхнього всебічного розвитку (Kholodov et al., 2021). У контексті дітей з особливими потребами, дослідження Сидорука та ін. (2021) підкреслюють важливість адаптивної фізичної освіти, яка сприяє розвитку не лише фізичних, але й соціальних навичок дітей, зокрема з синдромом Дауна (Sydoruk et al., 2021).

На основі аналізу вітчизняних та закордонних досліджень можна стверджувати, що ефективність програм сенсорної інтеграції в ранньому втручанні є значною, а їхнє впровадження в практику роботи з дітьми з аутизмом та іншими порушеннями розвитку сприяє покращенню їхнього сенсорного сприйняття та соціальної адаптації.

Особливо цінною є індивідуалізація підходів, як у випадку з сенсорною дієтою, що дає змогу враховувати конкретні потреби дитини. Варто також відзначити важливість емоційного компонента в арттерапії та музикотерапії, які сприяють не лише сенсорному розвитку, а й соціалізації дітей (Sydoruk et al., 2021).

Аналіз сучасних програм і підходів до сенсорного виховання дітей із розладами аутистичного спектра свідчить про постійне вдосконалення методів і пошук нових рішень для ефективнішої підтримки їхнього розвитку. Одним із важливих напрямів у цьому контексті є інтеграція принципів інклюзивної освіти, що передбачає залучення дітей із різними потребами до спільних освітніх та виховних процесів. Дослідження ефективності інклюзивного підходу в сенсорному вихованні відкриває можливості для активної участі кожної дитини в освітньому середовищі, враховуючи її особливості.

Значущим також є аналіз впливу соціокультурних і економічних чинників на організацію сенсорного виховання дітей з аутизмом. Різні соціальні та культурні умови впливають як на доступ до програм, так і на їхню ефективність, що потребує адаптації методик до конкретного середовища. Персоналізований підхід у цьому випадку сприяє формуванню стратегій, найбільш релевантних для окремих соціальних груп.

Не менш важливою є взаємодія між структурами – освітніми закладами, родиною, медичними та психологічними службами. Така співпраця сприяє створенню цілісної системи підтримки дитини, яка відповідає її потребам і сприяє всебічному розвитку.

Окрему увагу варто приділити створенню індивідуальних програм сенсорного розвитку з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини з розладами аутистичного спектра. Персоналізація сприяє максимально ефективному застосуванню ресурсів, забезпечуючи дитині сприятливі умови для розкриття потенціалу.

Важливою є також оцінка ефективності впроваджених програм. Регулярний моніторинг досягнень, аналіз прогресу та задоволеності від участі в програмах дають змогу оперативно вносити необхідні корективи з метою підвищення їхньої результативності. Такі дослідження мають бути доступні педагогам, батькам, медикам і фахівцям у сфері психічного здоров’я, що сприятиме поширенню обізнаності та покращенню практики (Желтова, 2023: 87).

У процесі сенсорної інтеграції для подолання надмірної чутливості в дітей з аутизмом важливо дотримуватися таких принципів (рис. 2):

Рисунок 2. Методи раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра

Основна концепція сенсорної інтеграції полягає в узгодженій роботі різних сенсорних систем організму. Серед популярних напрямів можна виділити метод Міллера, що ґрунтується на когнітивно-розвивальному підході. Його основна мета – трансформація тривожної та девіантної поведінки в адаптивну, розвиток навичок активної соціальної взаємодії.

Методика Міллера охоплює дві основні стратегії: перетворення нефункціональної поведінки у функціональну та регулярне виконання обраних дій і взаємодії з об’єктами та людьми в межах спеціальних занять.

Отже, діагностика сенсорних порушень у дітей з розладами аутистичного спектра має бути спрямована на виявлення специфічних характеристик розвитку сенсорних систем. Це дає змогу формувати індивідуальні програми, що відповідають як потребам, так і можливостям дитини. Комплексний підхід до оцінювання має враховувати динаміку розвитку навичок у різні вікові періоди. У молодшому віці деякі проблеми можуть зникнути самостійно, а інші потребують цілеспрямованого втручання. Зважаючи на це систематичний

моніторинг розвитку дитини є необхідною умовою своєчасного виявлення труднощів і їхнього подолання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Програми раннього втручання для дітей із розладами аутистичного спектра мають бути орієнтовані на комплексний підхід, що передбачає не лише корекційно-розвивальну діяльність, а й сенсорну інтеграцію, що є важливим аспектом розвитку таких дітей. Сенсорна інтеграція допомагає дітям з аутизмом ефективніше реагувати на навколишній світ, гармонізуючи їхні фізіологічну, емоційну та пізнавальну сфери.

Інтеграція різноманітних підходів у програму раннього втручання забезпечує ефективнішу адаптацію дітей до соціального середовища, сприяє розвитку їхніх когнітивних та моторних навичок. Особливо важливе значення має тісна співпраця фахівців та батьків у реалізації таких програм, оскільки саме у взаємодії вони створюють стабільне й підтримувальне середовище для розвитку дитини.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні методів сенсорної інтеграції, адаптації наявних програм до індивідуальних потреб кожної дитини та вивченні впливу різних типів терапії на довготривалі результати розвитку дітей з аутизмом. Також важливо продовжити вивчення ролі соціального оточення та навчальних стратегій у підвищенні ефективності втручань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 527-р (2024 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024- %D1%80#Text.

2. Статистичні дані Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani?utm_source (дата звернення: 04.05.2025)

3. Барбера, М. (2023). Дитячий аутизм та вербально-поведінковий підхід (The Verbal Behavior Approach): Навчання дітей з аутизмом та пов’язаними розладами. Київ: Видавничий

дім «СВАРОГ», 268 с. ttps://archive.org/details/verbalbehaviorap0000barb_c8j8?utm_source (дата звернення: 04.05.2025)

4. Шрамм, Р. (2021). Дитячий аутизм і АВА терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. Київ : Центр учбової літератури. 140 с. ttps://knigogo.top/knigi/dytyachyj-autyzm-i-ava/ (дата звернення: 04.05.2025)

5. Якимчук, В. (2024). Раннє втручання: денверська модель для дітей з аутистичним спектром. Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції : зб. тез доповідей учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 14 листоп. 2024 р.). Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем`янчука. Рівне: МЕГУ. Ч ІІ. С. 198–200. URL: https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/5316/1/ЗБІРНИК_КОНФЕРЕНЦІЇ_МЕГУ_2024_2%20час-198-200.pdf (дата звернення: 04.05.2025)

6. Кас'яненко, О. М., & Теліга, В. (2023). Психолого-педагогічна адаптація дітей з розладами аутистичного спектру. Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернетконференції, 3 листопада 2023 р. Мукачево: МДУ, 2023. С.106–104

7. Желтова, М., & Урсуленко, Ю. (2023). Характеристика основних критеріїв діагностування та провідні методи корекції розладів аутистичного спектру. *Молодий вчений*, №10 (122), с.83-88. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5968/5837 (дата звернення: 04.05.2025)

8. Литвяк, Д., & Зленко, Л.(2020). Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації). Управління освіти і науки Чернігівської ОДА, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К.Д. Ушинського, Чернігів, 78 с. . URL: https://znayshov.com/FR/7253/276.pdf (дата звернення: 04.05.2025)

9. Дем’янчук, Ю. (2021). Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей, які мають порушення обробки сенсорної інформації. Педагогічні інновації: матеріали Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., Миколаїв, 28-29 квітня 2021 р. Миколаїв: МНАУ. С. 241–242. URL: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9624/1/241-242.pdf. (дата звернення: 04.05.2025)

10. Козак, М. М. Актуальність та ефективність програм раннього втручання для дітей із аутизмом. Вісімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 27-28 лютого 2024 р.) / редкол.: О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів: ФО-П Шпак В.Б. С. 94–98. URL: http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4783/ (дата звернення: 04.05.2025)

11. Криволап, М., & Рень, Л. (2024). Корекційна робота з дітьми з розладами аутистичного спектра в умовах закладу загальної середньої освіти. *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*. URL: www.ndu.edu.ua/storage/2024/Збірник%20матеріалів%20конференції_210524.pdf#page=118 (дата звернення: 04.05.2025)

12. Григус, І., & Крук, І. (2022). Сенсорна інтеграція дітей з раннім аутизмом. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини. С.102–110 ttps://www.rehabrec.org/index.php/rehabilitation/article/view/225/193 (дата звернення: 04.05.2025)

13. Сенсорна інтеграція: посібник для батьків. URL: https://ua.crpwroclaw.com/blog/%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1 (дата звернення: 04.05.2025)

14. Хворова, Г., & Котлова Л. (2023). Сучасні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями розвитку: навчально-методичний посібник. Житомир: вид-во ЖДУ імені І.Франка, 85 с. eprints.zu.edu.ua/35934/1/Ост_Педагогічний%20супровід_навчально_методичний_посібник%281%29.pdf (дата звернення: 04.05.2025)

15. Михайлова, І., Нестерчук, Н., Семенчук, О., Довніч, Є., Ярмошевич, О., & Сєрков, О. (2024). Сенсорна інтеграція як інноваційний метод роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Art of medicine. № 3. С. 240–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/artmed_2024_3_40 (дата звернення: 04.05.2025)

16. Радченко, Л. (2022). Сенсорні системи–основа розвитку дитини. *Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: Збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Гордона Олпорта.–Кропивницький.* с. 156–231. URL: https://cusu.edu.ua/images/conferences/2022/zbirn_stud_psyholog_11.05.22.pdf#page=156 (дата звернення: 04.05.2025)

17. Kholodov, S., Kashuba, V., Khmelnitska, I., Grygus, I., Asauliuk, I., & Krupenya, S. (2021). Model biomechanical characteristics of child's walking during primary school age. Journal of Physical Education and Sport, Vol. 21 (Suppl. issue 5), pp. 2857–2863. URL: https://efsupit.ro/images/stories/octombrie2021/Art%20380.pdf (дата звернення: 04.05.2025)

18. Sydoruk, I., Grygus, I., Podolianchuk, I., Ostrowska, M., Napierala, M., Hagner-Derengowska, M., Kaluzny, K., Muszkieta, R., Zukow, W., Smolenska, O., & Skalski, D. (2021). Adaptive physical education for children with the Down syndrome. Journal of Physical Education

and Sport, Vol. 21 (Suppl. issue 5), pp. 2790–2795. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olga-Smolenska/publication/367241640_Adaptive_physical_education_for_children_with_the_Down_syndrome/links/63c87e8cd7e5841e0bda3df8/Adaptive-physical-education-for-children-with-the-Down-syndrome.pdf?origin=journalDetail&_tp=eyJwYWdlIjoiam91cm5hbERldGFpbCJ9 (дата звернення: 04.05.2025)

REFERENCES

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024–2026 roky: Postanova № 527-r* [On the approval of the National Strategy for the Development of Inclusive Education until 2029 and the adoption of an operational action plan for its implementation for 2024–2026: Decree No. 527-r]. [in Ukrainian].

2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n.d.). *Statystychni dany: Inkliuzyvne navchannia* [Statistical data: Inclusive education]. [in Ukrainian].

3. Barbera, M. L. (2023) Dytiachyi autyzm ta verbalno-povedinkovyi pidkhid (The Verbal Behavior Approach): *Navchannia ditei z autyzmom ta pov'iazanymy rozladamy* [Children's Autism and the Verbal Behavior Approach (The Verbal Behavior Approach): Teaching Children with Autism and Related Disorders]. Kyiv: SVAROG.[in Ukrainian].

4. Shramm R. (2021) Dytiachyi autyzm i AVA terapiia, shcho gruntuietsia na metodakh prykladnoho analizu povedinky [Children's autism and ABA therapy based on methods of applied behavior analysis]. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].

5. Yakhymchuk, V. (2024). Rannie vtruchannia: Denver ska model dlia ditei z autystychnoho spectrum [Early intervention: Denver model for children with autism spectrum disorders]. In *Aktualni pytannia ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku nauky ta osvity* (pp. 198–200). Rivne: MEGU. Retrieved from https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/5316/1/... (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

6. Kas'ianenko, O. M., & Teliga, V. (2023). Psykholoho-pedahohichna adaptatsiia ditei z rozladamy autystychnoho spektru [Psychological and pedagogical adaptation of children with autism spectrum disorders]. In *Aktualni problemy navchannia i vykhovannia v umovakh intehratsiinykh protsesiv v osvitnomu ta naukovomu prostori: Proceedings of the 6th All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference* (Mukachevo, Nov 3, 2023) (pp. 104–106). Mukachevo State University. [in Ukrainian].

7. Zheltova, M., & Ursulenko, Y. (2023). Kharakterystyka osnovnykh kryteriiv diahnostuvannia ta providni metody korektsii rozladiv autystychnoho spectrum [Characteristics of key criteria for diagnosing and leading methods of correction for autism spectrum disorders]. *Molodyi Vchenyi*, (10), 83–88. Retrieved from

https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5968/5837 (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

8. Lytviak D.M., Zlenko L.O. (2020). Korektsiino-rozvyvalni metodyky dlia roboty z ditmy z autyzmom (metodychni rekomendatsii) [Corrective and developmental methods for working with children with autism (methodical recommendations)]. *Chernihiv: Department of Education and Science of the Chernihiv Regional State Administration, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K.D. Ushinskyi.* [in Ukrainian].

9. Demianchuk, Y. (2021). Osoblyvosti psykhologo-pedahohichnoho suprovodu ditei, yaki maiut porushennia obrobky sensornoi informatsii [Features of psychological and pedagogical support for children with sensory processing disorders]. In *Pedagogichni innovatsii: Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 241–242). Mykolaiv: MNAU. Retrieved from http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9624/1/241-242.pdf (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

10. Kozak, M. M. (2024). Aktualnist ta efektyvnist prohram rannioho vtruchannia dlia ditei iz autyzmom [Relevance and effectiveness of early intervention programs for children with autism]. In *80-ti ekonomiko-pravovi dyskusii. Seriia: Sotsialni ta humanitarni nauky* (pp. 94–98). Lviv–Opole: Spilnota. Retrieved from http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4783/ (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

11. Kryvolap, M., & Ren, L. (2024). Korektsiina robota z ditmy z rozladamy autystychnoho spectra v umovakh ZSO [Correctional work with children with autism spectrum disorders in general secondary education]. Nizhyn: Nizhyn State University. Retrieved from www.ndu.edu.ua/storage/2024/Збірник%20матеріалів%20конференції_210524.pdf#page=118 (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

12. Grygus, I., & Kruk, I. (2022). Sensorna intehratsiia ditei z rannim autyzmom [Sensory integration of children with early autism]. *Reabilitatsiini ta fizkulturno-rekreatsiini aspekty rozvytku liudyny*, 102–110. Retrieved from https://www.rehabrec.org/index.php/rehabilitation/article/view/225/193 (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

13. Sensorna intehratsiia: Posibnyk dlia batkiv [Sensory integration: A guide for parents]. Retrieved from https://ua.crp-wroclaw.com/blog/... (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

14. Khorova, H., & Kotlova, L. (2023). *Suchasni tekhnolohii psykhologo-pedahohichnoho suprovodu ditei z porushenniamy rozvytku* [Modern technologies of psychological and pedagogical support of children with developmental disorders]. Zhytomyr: ZhDU imeni I. Franka. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/35934/1/... (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

15. Mikhailova, I., Nestarchuk, N., Semenchuk, O., Dovnich, Y., Yarmoshevych, O., & Serkov, O. (2024). Sensorna intehratsiia yak innovatsiinyi metod roboty z ditmy z osoblyvymy

osvitnimy potrebamy [Sensory integration as an innovative method of working with children with special educational needs]. *Art of Medicine*, (3), 240–245. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/artmed_2024_3_40 (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

16. Radchenko, L. (2022). Sensorni systemy – osnova rozvytku dytyny [Sensory systems as the basis of child development]. In *Teoretyko-metodolohichni problemy praktychnoi psykholohii ta yii perspektyvy rozvytku* (pp. 156–231). Kropyvnytskyi: CUSU. Retrieved from https://cusu.edu.ua/images/conferences/2022/zbirn_stud_psyholog_11.05.22.pdf#page=156 (accessed May 4, 2025). [in Ukrainian].

17. Kholodov, S., Kashuba, V., Khmelnitska, I., Grygus, I., Asauliuk, I., & Krupenya, S. (2021). Model biomechanical characteristics of child's walking during primary school age. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 21 (Suppl. issue 5), 2857–2863. [in English].

18. Sydoruk, I., Grygus, I., Podolianchuk, I., Ostrowska, M., Napierala, M., Hagner-Derengowska, M., Kaluzny, K., Muszkieta, R., Zukow, W., Smolenska, O., & Skalski, D. (2021). Adaptive physical education for children with the Down syndrome. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 21 (Suppl. issue 5), 2790–2795. [in English].

Матеріал надійшов до редакції 13.05.2025 р.

УДК 376.33:81'27:316.74:008

Світлана Кульбіда,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу української жестової мови
svk5554@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0194-3495
Scopus Author ID: 57408163200

Svitlana Kulbida,
Doctor of Pedagogical Sciences, professor
Head of the Ukrainian Sign Language Department

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна